

יהודה יעקב סלוטקי / מנצ'סטר

הוראת התפילה *

(א)

לימוד התפילות תופס מקום נכבד בתוכנית הלימודים בגולה, משום שבית הכנסת משמש קשר חשוב ביותר בין היהודי ובין יהדותו. בית הכנסת משמש מרכז דתי גם ליהודי שאינו מדקדק במצוות, בעיקר בחגים ובמועדים, בימי שמחה (בר מצוה, נישואין) ובימי אבל.

בהוראת התפילה יושם לב שהתלמידים יגיעו עד מהרה:

(א) לקריאה עברית מיכאנית שוטפת;

(ב) להתמצאות בסידור;

(ג) לתירגום התפילות הרגילות;

(ד) להערכת התפילות ולחיבובן.

אך כיצד מגיעים לכך בזמן המועט המוקדש להוראת התפילות, בין בבתי ת"ת ובין בבתי ספר יומיים, העולה לשעה וחצי לשבוע — כשישים ושש שעות לשנת לימודים. ואף־על־פי־כן אין לבטל את ההישגים שניתן להשיג במסגרת המצומצמת הזאת.

(ב) התוכנית בתלמודי התורה

כיתה א: קריאה מיכאנית: ספר לימוד למתחילים (כגון 'ראשית דעת', וכדומה); תרגילי קריאה מתוך הסידור (כמאה וחמישים עמוד).

תרגום: ברכות הנהנין, ברכות המצוות, ברכות הראיה, המפיל, שמע עד ובשעריך, הון עד את הכל, קידוש לליל שבת, הבדלה למוצאי שבת.

כיתה ב: קריאה מיכאנית: תרגילים מתוך הסידור (כמאתים עמוד). שחרית, מנחה ומעריב לחול.

* המחבר — ראש החינוך העברי מטעם הועד המרכזי לענייני חינוך במנצ'סטר, אנגליה — רושם במאמרו קיום לתוכנית של הוראת התפילה בתתיים ובבתיים בגולה כפי שהיא מבוצעת באזור בו הוא פועל.

יהודה יעקב סלוטקי

תרגום: בורא נפשות, הטוב והמטיב; והיה אם שמוע; קידוש לשלוש רגלים, עמידה (שלוש ראשונות ושלוש אחרונות), עמידה לשבת (ערבית, שחרית ומוסף).

כיתה ג: קריאה מיכאנית: כל הסידור; תפילות על פי סדר בית הכנסת.

תרגום: ואני ברוב חסדך עד ישעך, יגדל, אדון עולם, אשר יצר, אתה הוא, ברכו עד סוף עמידה לחול.

כיתה ד: קריאה מיכאנית: כל הסידור (פעם שנייה). תפילות על פי סדר בית הכנסת.

תרגום: אבינו מלכנו, מעריב לחול, אשרי, קבלת שבת, כל העמידות לשבת, עמידות לשלוש רגלים (ערבית ומוסף), עמידה לראש השנה (ערבית) וליום הכיפורים (ערבית) עד עושה השלום, הלל, עלינו, וחזרה על לימודי כיתה ג.

כיתה ה: קריאה מיכאנית: תפילות על פי סדר בית הכנסת (מתוך הסידור והמחזור).

תרגום: חזרה על לימודי כיתה ד; כל ברכת המזון, כל הקידור שים וההבדלות; כל העמידות לימים נוראים ולשלוש רגלים; הגדה של פסח; פרקי אבות א.

(ג) התוכנית בבתי ספר יומיים

כאן הוכנסו שינויים לא באיכות כי אם בכמות. ישנם בתי ספר יסודיים— ודווקא מן החרדים— שבהם מלמדים ברכות הנהנין, ברכות השחר, שמע, עמידות לחול, לשבת וליום טוב, וברכת המזון; בכיתות הנמוכות מתפללים שחרית בכל בוקר— אך בעליונות אין תפילה רגילה והתלמידים מצווים להתפלל בבית. בימי החורף מתפללים מנחה ובימים הקצרים גם מעריב. ברכת המזון נאמרת בכל יום אחרי ארוחת הצהריים (הארוחה נאכלת בבית הספר).

לעומת זאת יש בית ספר יסודי שבו מקדישים להוראת התפילות שעה וחצי בכיתות הנמוכות ושעה בעליונות. התוכנית כוללת:

כיתה א: ברכות, ברכת המזון, שמע, עמידה לחול.

כיתה ב: נשמת, עמידות לשבת, ראש חודש ויום טוב.

כיתה ג: אבינו מלכנו, עמידות לימים נוראים.

כיתה ד: אשרי, עלינו, מעריב, הלל.

כיתה ה: ברכות השחר, פסוקי דמרה, שמע וברכותיה.

סדר התפילות נלמד בקשר עם עניני דיומא. בכיתות הנמוכות מתפללים

חלקים משחרית (בדכות השחר, שמע וברכותיה, עמידה). בכיתות העליונות מצוים התלמידים להתפלל בבית או בבית הכנסת. ברכת המזון נאמרת בכל יום ולאחריה מתפללים מנחה.

ישנו עוד סוג של בית ספר יסודי, אשר בו אין ההורים מקפידים ביותר על שמירת מצוות ובו גותנים את המינימום של חינוך דתי. השעות דומות לאלה שבבתי הספר שהזכרנו, אך ניכרת אדישות בגישה להוראת התפילה.

הבוקר מתחיל בתפילה קצרה בנוכחות כל התלמידים והמורים הנמשכת כרבע שעה. התוכן: פרשה ראשונה של שמע, אחד ממזמורי תהלים וקטע נבחר אחר. מחצית שעה בשבוע מוקדשת ללימוד זמרה (זמירות לשבת, פסוקים מן התפילות).

ה ת ו כ נ י ת :

כיתה א: קריאה מיכאנית: "ראשית דעת"; התחלת קריאה בסידור. תרגום: שמע (פרשה ראשונה).

כיתה ב: קריאה: תפילות לשבת.

תרגום: והיה אם שמוע, ויאמר, ברכת המזון (ברכה א).

כיתה ג: קריאה: תפילות לחגים.

תרגום: שמע (ג פרשיות), עשרת הדיברות, ברכת המזון (ברכב ב).

כיתה ד: קריאה: פרקים נבחרים מהסידור, תפילות לחול, לשבת ודרגלים. תרגום: עמידה לחול עד רצה.

כיתה ה: תרגום: עמידה לחול (כולה), עמידה לשבת מוסף (ישמחו עד הסוף), עמידה לליל שבת, לשחרית ולמנחה.

מלבד בתי הספר המתוארים למעלה יש עוד מוסד חינוך שהוא היוצא מן הכלל: בית ספר עם פנימיה מסוג ה"פובליק סקול" האנגלי, ששם כמובן אין התנאים דומים לאלה השוררים בבתי הספר היומיים. גיל התלמידים הוא בין עשר לשמונה-עשרה. על יד בית הספר בנוי בית כנסת ובו התלמידים מתפללים בכל יום שחרית, מנחה ומעריב. הנערים בעצמם עוברים לפני התיבה וגם קוראים בתורה. ברכת המזון נאמרת אחרי כל ארוחה (ברכה קצרה בחול ובשבת).

(ד)

מלבד הבעיות הנזכרות למעלה נתקלים המורים בקשיים אחרים: (א) התביעה ללימודים אחרים — כגון חומש, לשון, היסטוריה, דינים וכדומה. הנטייה היא בדרך כלל להזניח את לימוד הסידור למען הלימודים האחרים; (ב) ההגבלה בזמן גוררת אחריה גם הגבלה בכמות החומר הנלמד. כדי להתגבר על

יהודה יעקב סלוטקי

שתי הבעיות האלה ולהגן על זכויותיה של הוראת התפילה מכין המחנך האחראי "לוח מטרות" המשמש למורה כעין מדריך ולפיו הוא יודע מה עליו להספיק כל שבוע כדי לסיים את התוכנית במשך השנה. בחינות תכופות קובעות אם התלמידים מספיקים ללמוד את הרשום בתוכנית. ואכן למרות הקשיים והבעיות נראות תוצאות חיוביות, הודות למסירותם של המורים. תלמיד שלמד בת"ת או בבית ספר יומי מגיל שש עד גיל שלוש עשרה דוכש לו ידיעה הגונה בסידור והוא יודע למצוא את התפילות הדרושות לו לכל עת, ויש לו מושג כללי על התפתחותן של התפילות והבנה מספיקה של תוכנן.

(ה)

יש להניח בוודאות כי מטרתה של הוראת התפילות היא הקניית האפשרות והרצון להתפלל — בבית או בבית הכנסת — ולהבין את כוונת התפילה. להשגתה של תכלית זו נחוץ לא רק ללמד את פירוש המילות באופן שיגורתי, אלא להפיח בלב הלומד אהבה והערצה לתוכן הנלמד. יש להתפלל, על כן, כי שיטת ההוראה בגולה (ברוב הגלויות מדובר) לא נשתנתה כמעט כלל במשך כל השנים, לא בבתי הת"ת ולא בבתי הספר היומיים.

(ו)

הקריאה נלמדת מתוך אחד מספרי הלימוד הידועים — "ראשית דעת", וכדומה. ראשית מכיר התלמיד לדעת את צורת האותיות וביטויין. אחר כך הוא לומד לצרף את האותיות להברות ואת ההברות למלים. את השיטה הגלובלית, שלפיה מלמדים מלים שלמות שוללים המורים כמעט פה אחד. אין זמן. צריך לגשת לקריאה בסידור בלי דיחוי. ו"הסוף מצדיק את האמצעים"; אחרי שנה או שנתיים של קריאה קונה לו הילד רהיטות מספקת המאפשרת לו להתפלל עם הציבור.

(ז)

הדרך הסלולה בהוראת תרגום התפילות היא אותה דרך שהמורים משתמשים בה בהוראת החומש. המורה קורא מלה או ניב ומתרגם, פעם או פעמיים, והילדים חוזרים אחריו או סתם מקשיבים. אחרי טיפול כזה בפסוק שלם מתבקש אחד התלמידים לקרוא ולתרגם בלי עזרת המורה. הפרוצידורה הזאת הולכת ונשנית פעמים רבות עד שהמורה מרגיש שתורתו נשתרשה בלב תלמידיו. כאן אין שאלה של הדרגה או התקדמות "מן הקל אל הכבד" או מן "הידוע אל הבלתי ידוע". כאן פשוט מלעיסים. אין צורך בפדגוגיה או באימון.

כל בר־נש הרוצה ללמד יכול לקנות לו אצל מוכר ספרים סידור הנדפס טורים טורים — מלה עברית ותרגומה הלועזי בצדה — וללמד!
אולם פה ושם נמצא מורה־פדגוג המשתדל להכניס סדר והדרגה במלאכתו. אתאר בקיצור דרך נסיון של הוראה אחרת: הוראת מזמור צה — לכו נרננה. הרי מהלך השיעור:

- (א) הקדמה למזמור (על פי הסבר או על פי שאלות ותשובות).
 (1) המנהג לאמר קבלת שבת התחיל לפני שלוש מאות שנה בקירוב.
 (2) התואר "מלכה" לשבת ידוע משכבר הימים.
 (3) השמחה שבה מתקבלת השבת.
 רבי יוסי: יהי חלקי עם מכניסי השבת בטבריה (היושבת בעמק) וממור־ציאי השבת בציפורי (שהיא בראש ההר) (שבת ק"ח, ע"ב).
 רבי חנינא: בואו ונצא לקראת שבת המלכה.
 רבי ינאי לבש בגדי יום טוב וקיבל את השבת בקריאת: בואי כלה, בואי כלה (שבת ק"ט, ע"א).
 קבלת שבת בצפת: גברים ונערים עטופי לבן קיבלוה בלחן של שיר השירים ויצאו בתהלוכה; עלו הרים וירדו בקעות כשהם מזמרים מזמורי תהלים וקוראים לכלה לבוא אל בית דודה.
 (4) שישה מזמורים כנגד ששת ימי המעשה.
 (ב) המזמור הוא תהילה נאה ליוצר בראשית (1) אשר בידו מחקרי ארץ;
 (2) ותועפות הרים לו (הרי צפת הם בגובה של 2750 רגל ממעל למפלס הים; באופק, הרים גבוהים נישאים השמימה); (3) אשר לו הים והוא עשהו ים התיכון משתרע למרחקים מצד אחד, עמק הירדן מצד שני וים כנרת מרהיב עין דרומית מזרחית).
 (ג) המזמור הוא יחידה המתחלקת לשישה חלקים:
 (1) קריאה ראשונה לעלה ולקלס לה' (לכו נרננה לה' וכו' גריע לו).
 (2) הטעם לקילוס הזה (כי — — ידיו יצרו).
 (3) קריאה שנייה (באו וכו' עושו).
 (4) הטעם השני (כי וכו' תשמעו).
 (5) חובתנו לשמוע בקולו (אל תקשו לבככם וכו' במדבר).
 (6) אוזרה נגד קשיות עורף (אשר נסוני וכו' מנוחתי).
 (ד) מלים שעל התלמידים ללמוד (המורה כותב על הלוח):
 רגן, רוע, קדם, מחקר, תועפה, מרעית, בחן, קוט, תעה.
 הוא מסדר אותן בטור, וכותב ליד כל מלה את תרגומה בלועזית. הילדים מעתיקים אל מחברותיהם ולומדים.
 (ה) המורה מסביר את המלים "מסה ומריבה" לפי המסופר בחומש.

(1) עכשיו מוכנים התלמידים לקרוא את המזמור בהבנה ובהערכה.

*

על המורה לזכור, כי הסידור הוא נכס דתי-לאומי ואנושי יקר לאין ערוך ;
אוצר של דמעות, חוויות, תהילות והשתפכות הנפש האוצר בתוכו זכרונות
היסטוריים מלבטינו הנפשיים והלאומיים. תפקידו של המורה להקנות את
הרכוש הזה לדור הצעיר, כדי שידע ויבין וירצה להתאחד אחדות שלמה
וקיימת עם עמו ועם תורתו.